

* RECENZE *

Dvě monografie o imperativu

Типология императивных конструкций. Под ред. В. С. Храковского, Наука, Санкт-Петербург 1992, 302 с.;

Бирюлин, Л. А. Семантика и прагматика русского императива. Slavica Helsingiensia 13, Helsinki 1994, 229 s.

Kniha Типология императивных конструкций je součástí již vydané řady prací zkoumajících z hlediska typologického gramatické kategorie slovesa v souvislosti se syntaktickou a sémantickou strukturou věty (sr. např.: Типология каузативных конструкций. Ленинград 1969; Типология пассивных конструкций. Л. 1974; Залоговые конструкции в разноструктурных языках. Л. 1981; Типология результативных конструкций. Л. 1983; Типология конструкций с предикативными актантами. Л. 1985; Типология итеративных конструкций. Л. 1989; připravuje se Типология условных конструкций). Na této monografii se podílejí především pracovníci Laboratoře typologického studia jazyků Institutu pro lingvistický výzkum Ruské akademie věd v Sankt-Petěrburgu, ale i vědci ze S.-Petěrburgské univerzity a některých dalších vědeckých pracovišť a vysokých škol Ruska.

Práce obsahuje dvacet šest kapitol a je rozdělena do tří částí. V první části je vyložena teoretická problematika rozkazovacích vět a slovesných tvarů, které se v nich vyskytují. Autoři V. S. Chrakovskij a L. A. Biryulin zde na ruském imperativu rozvíjejí a upřesňují myšlenky obsažené v monografii V. S. Chrakovského a A. P. Volodina (viz pozn. 2). Zabývají se klasifikací ruských rozkazovacích vět, jejich sémantikou, gra-

matickou i pragmatickou charakteristikou, podrobně se věnují imperativnímu paradigmatu i jednotlivým slovesným kategoriím u imperativních tvarů. V rámci záporných rozkazovacích vět oddělují konstrukce prohibivní od preventivních. Zkoumají také rozkazovací věty s neimperativními slovesnými tvary i transponované užití ruského imperativu. Průběžně přitom přihlížejí k jiným jazykovým typům a pozorují, zda se v nich sledované jevy uplatňují nebo neuplatňují. Závěr první části tvoří typologický dotazník obsahující v duchu vyložené teoretické koncepce otázky (morfologické, syntaktické, sémantické i pragmatické) týkající se rozkazovacích vět a imperativních tvarů kteréhokoliv konkrétního jazyka.

Druhá část knihy je nejobsáhlejší a je věnována popisu rozkazovacích vět a imperativu v jazycích různých typů. Tato část je rozdělena do pěti oddílů. Při jejich vymezení se bere v úvahu přítomnost nebo nepřítomnost kategorie osoby a čísla pouze v imperativním paradigmatu nebo i v jiných slovesných způsobech, dále formální stejnorodost nebo různorodost imperativního paradigmatu (tj. jsou-li v něm také tvary homonymní s tvary jiných slovesných způsobů nebo obsahuje-li imperativní paradigma tvary tvořené převážně pomocnými slovesy) a ne-

přítomnost imperativního paradigmatu vůbec. V rámci každého oddílu je různými autory - znalci příslušných jazyků - popsáno z daného hlediska několik jazyků.

Krátká třetí část, jejíž autorkou je I. B. Dolininová, obsahuje originální výklad imperativního paradigmatu, odlišný od koncepce uvedené v první části knihy. Autorka se zde na základě řešení diskusní otázky oprávněnosti zařadit do imperativního paradigmatu také konstrukce typu *Пусть удем! Давай поидем!* zabývá obsahovou strukturou imperativního paradigmatu a mechanismem jejího formálního ztvárnění. V souvislosti s vymezením imperativního paradigmatu je také řešena otázka pojetí gramatické kategorie vůbec.

Druhou monografií Семантика и прагматика русского императива vydal její autor L. A. Birjulín na helsinské univerzitě, kde působí od r. 1992 jako hostující profesor v oddělení slovanských jazyků. Jedná se o systémovou analýzu obsahových i strukturálních zvláštností ruských imperativních výpovědí z hlediska jejich fungování v konkrétních situacích řečové komunikace. Téma je zpracováno jednak čistě teoreticky, na základě funkčně sémantického přístupu a z pozic teorie řečových aktů, jednak se řadí do cyklu prací zkoumajících gramatické kategorie slovesa v syntaktické a sémantické struktuře věty v rámci typologického popisu různých konstrukcí.

Práce se skládá ze dvou částí. První je věnována obecně teoretickým otázkám sémantiky a pragmatiky imperativu a obsahuje čtyři kapitoly.

V první kapitole je zkoumán soulad nebo nesoulad mezi účastníky řečového aktu a účastníky preskriptivní situace jako východisko pro vymezení imperativů vyjadřujících výzvu bezprostřední nebo zprostředkovanou, dále imperativů-citátů, které předávají cizí příkazy, a transponovaných imperativů.

Druhá kapitola řeší z hlediska sémanticko-pragmatického otázku obsahové stránky

výpovědi s imperativem. Autor zdůrazňuje vztah mezi různými typy výzev a různými presumpcemi existence děje před momentem výzvy. Přichází k závěru, že existují čtyři podoby bázevého významu imperativu "předpis" (dvě kladné a dvě záporné), což je dáno vzájemným vztahem presumpce existence děje a typem preskripce.

Ve třetí kapitole jsou na základě různých možností vzájemného působení účastníků preskriptivní situace (preskriptora a realizátora požadované činnosti) vymezeny dílčí významy imperativu, a to nejprve podpoření nebo nepodpoření preskriptorem přání realizátora činnosti, posléze dovolení nebo nedovolení.

Čtvrtá kapitola je věnována popisu záporných imperativů dokonavého vidu, které vyjadřují varování.

Druhá část knihy se v páté až deváté kapitole soustředí uje na dílčí otázky sémanticko-pragmatického popisu imperativu.

V páté kapitole se na základě uvedení doplňujících parametrů bázevého významu imperativu charakterizují imperativy s významem příkazu, prosby, žádosti, rady, návrhu aj.

Šestá kapitola je zaměřena na imperativy vyjadřující neoprávdovou výzvu k činnosti, kdy si preskriptor uvědomuje, že jeho snaha způsobit rozvinutí činnosti bude u jejího realizátora neúspěšná, nebo kdy záměrně užívá lživé preskripce.

V sedmé kapitole se autor zabývá obecnými preskripcemi, tj. generalizovanými imperativy vyjadřujícími morální a jiné normy, zaměřenými na dodržování pravidel sociálního chování.

Poslední dvě kapitoly jsou věnovány z hlediska formálního okrajovým jevům imperativního paradigmatu, a to imperativům společného děje (neboli imperativním tvarům 1. os. mn. čísla) a analytickým imperativním tvarům pro 3. osobu. U imperativních tvarů společného děje navrhuje autor v rámci číselné opozice odlišení tvarů množného

číslo (s *-re*), od tvarů dvojnásobného čísla (bez *-re*), kdy mluvíte vyzývá ke společné činnosti pouze jednoho adresáta. U analytických imperativních tvarů pro 3. osobu sg. nebo pl. je poukazováno na sémantické a pragmatické faktory způsobující jejich možnou imperativní nebo optativní interpretaci.

Jak vyplývá z obsahu této monografie, jedná se o otázky široké problematiky imperativu, jímž byla v zahraniční i naší lingvistice věnována dostatečná pozornost (v monografiích jsou citovány také práce českých lingvistů zabývajících se imperativem). L. Birjulín se však pokusil na základě hlubšího a

všestrannějšího pohledu na fungování imperativu v řeči o postižení dalších rysů jeho obsahové stránky.

Obě monografie jsou nesporně přínosné jak z hlediska teoretického, tak praktického (zejména pro množství příkladů nejrůznějšího užití ruského imperativu). Svědčí zároveň o tom, že výzkum imperativu a výzvoch vět vůbec zdaleka není ukončen, naopak, je neustále obohacován o další poznatky v duchu moderních teorií. Lingvisté se k imperativu stále vrací jakožto k jednomu ze stěžejních jevů dialogické komunikace.

Helena Fildrová

Filologické studie XIX, Sborník Pedagogické fakulty UK, UK Praha 1994

Počátkem r. 1995 (s vročením 1994) vyšel sborník filologických studií, do něhož přispělo sedm pracovníků katedry českého jazyka PF UK (recenzovaly M. Krčmová a I. Nebeská). I když se v poslední době od vydávání nemonotematických sborníků spíše upouští (zřejmě i z důvodu prodejnosti), mají jednu výhodu: dokládají širší badatelského zájmu daného filologického pracoviště z jedné strany a ze strany druhé každý filologicky orientovaný čtenář najde v publikaci tohoto typu mezi různorodějšími příspěvky "své" téma, blízké jeho odbornému zájmu a zaměření. V recenzovaném sborníku je - kromě příspěvků didaktických - takových tematických okruhů několik: příspěvky k poznání charakteru češtiny starších vývojových období (Kvítková, Vondrák), komparace jinojazyčného materiálu s českým ekvivalentem (Brabcová), analýza zdvořilosti a řečové etikety v komunikaci (Švehlová), analýza odborné debaty jako jednoho z typů dialogu (Machová). I volbou žánru (esej) i netradičností tématu zvláštní místo ve sborníku zaujímá příspěvek M. Švehlové *Mlčení jako*

fenomén komunikace. Začneme proto svůj podrobnější pohled na některé ze statí sborníku právě jím.

Vychází tezí eseje *Mlčení jako fenomén komunikace* (s. 79-83) je často citovaný výrok rakouského filozofa L. Wittgensteina, profesora na univerzitě v Cambridge, že "co není možné vyslovit, o tom se musí mlčet". Autorka chápe verbální vyjádření a mlčení jako dva póly komunikace, o níž si stále více uvědomujeme, jak složitý problém v dnešním světě na různých úrovních představuje: "Problém komunikace a mlčení se někdy chápe jako výraz neschopnosti vzájemného porozumění či nemožnosti dorozumění. Někdy se dokonce zdá, že dorozumíme-li se, je to zázrak - vzhledem k jinakostem našich duší. Komunikační kódy jsou síla, která nás ovládá. Jsou to ale kódy velmi složité." (s. 79). Proto - liší-li se ve verbální komunikaci direktní a indirektní způsoby vyjadřování (konstatační výpověď *Tady je ale zima!* může mít v určité situaci smysl přímého apelu *Zavři okno!*) - je účelné zkoumat i různé podoby mlčení v reálném vyjadřova-